

Urszula Szućcik

Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań plastycznych dzieci

---

Chowanna 1, 26-31

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 1995	R.XXXVII (XLVIII)	T. 1 (4)	s. 26—31
------------	--	---------------	----------------------	-------------	----------

Urszula SZUŚCIK

Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań plastycznych dzieci

W istniejącej literaturze psychologicznej i pedagogicznej dotyczącej rozwoju twórczości plastycznej dzieci brak jednoznacznych odpowiedzi dotyczących czynników tego rozwoju. Prace psychologiczne S. B a l e y a, T. W i t w i c k i e g o (1948) i S. S z u m a n a (1927a, b, c) prezentują wiedzę na temat rozwoju spostrzegania dzieci, ich wrażliwości na barwy, kształty, wielkości i proporcje, nie wskazując jednak na związek z przedstawieniem plastycznym spostrzeganych przedmiotów. W pracach pedagogicznych z zakresu twórczości plastycznej dzieci także znajdujemy tylko ogólnikowe rozważania na ten temat, brak bowiem metod pozwalających badać związek widzenia z działaniem plastycznym. To jedna z przyczyn podjęcia tego tematu badań. Druga wynika z doświadczeń pedagogicznych w pracy z dziećmi. Szukałam czynników rozwoju twórczości plastycznej dzieci, a tym samym i ich rozwoju ogólnego. W wyniku obserwacji i analizy twórczości plastycznej dzieci w młodszym wieku szkolnym oraz przeprowadzonych badań pilotażowych sformułowałam przypuszczenie, że czynnikiem rozwoju działań plastycznych dzieci jest umiejętne kształtowanie ich percepcji wzrokowej.

Istotne dla zrozumienia podjętego zagadnienia było uwzględnienie wiedzy zawartej w wybranych psychologicznych teoriach spostrzegania:

1. J. K o n o r s k i e g o (1966, za: 1978) koncepcja jednostek gno-
stycznych, która łączy fizjologię procesu widzenia z treściami psychologicznymi percepcji wzrokowej.

2. J. Brunera (1957, za: 1978) teoria o kształtowaniu się struktur poznawczych.

3. L. S. Wygotskiego (1930, za: 1978) koncepcja powstawania wyższych funkcji psychicznych, w tym wyższych form spostrzegania.

Koncepcje te tworzą podstawę teoretyczną wyjaśniającą związki między spostrzeganiem a twórczością plastyczną. Zwrócono w nich również uwagę na wartość percepcji wzrokowej, zależnej od jakości stymulacji. Pozwoliło mi to uznać spostrzeganie za swoisty proces uczenia się, przebiegający w ciągu życia człowieka.

Przyjęłam, że kształtowanie percepcji wzrokowej w zakresie plastyki na jakościach wizualnych jest procesem, w którego toku następuje: wyróżnianie, poznawanie, nazywanie zjawisk i przedmiotów znajdujących się w polu spostrzeżeniowym oraz prezentacją ich w pracach plastycznych. Założyłam, że istnieje związek między liczbą i jakością wprowadzonych bodźców wizualnych, a wartością spostrzegania i poziomem plastycznym prac dziecięcych. Sformułowałam następującą hipotezę badawczą: Kształtowanie percepcji wzrokowej przez jakości wizualne rozwija twórczość plastyczną dzieci w wieku wczesnoszkolnym oraz przyczynia się do rozwoju działań plastycznych jako czynności samodzielnych i świadomych.

W celu udowodnienia postawionej hipotezy przeprowadziłam eksperyment naturalny pedagogiczny bez pomiaru początkowego¹. Badania rozpoczęłam z grupą dzieci siedmioletnich, które były objęte programem eksperymentalnym, aż do klasy III szkoły podstawowej. Eksperyment prowadzono w wybranej szkole w Katowicach i Cieszynie. Grupy do badań dobrałam losowo.

Program eksperymentu obejmował 45 ćwiczeń plastycznych. Składał się z 3 części po 15 ćwiczeń w każdej z nich w poszczególnych klasach (I, II i III). Poszczególne części zawierały po 5 ćwiczeń z zakresu: barwy, linii i bryły. Te wybrane jakości wizualne tworzą dziecięce „abecadło” plastyczne. Ćwiczenie 5 (zob. fot. 1—4) w każdej części eksperymentu było zadaniem kontrolnym dla wszystkich grup (eksperymentalnej i kontrolnej). Zajęcia w grupie eksperymentalnej przeprowadziłam samodzielnie, jako nauczyciel uczący plastyki. W grupie kontrolnej ćwiczenia sprawdzające (nr 5) zrealizował nauczyciel uczący tego przedmiotu, który pozostałe zajęcia plastyczne prowadził zgodnie z obowiązującym programem nauczania plastyki w klasach młodszych. Stopień trudności zadań plastycznych rósł, po-

---

¹ Wprowadzenie ćwiczeń plastycznych, będących pomiarem początkowym, zakłóciłoby swobodną i rozwojowo uwarunkowaną twórczość plastyczną dzieci oraz ukierunkowałoby ją na te jakości plastyczne, które były zawarte w programie eksperymentu. Tego chciałam uniknąć.

cząwszy od części pierwszej, w której dzieci poznały podstawowe jakości wizualne oraz swobodnie interpretowały je plastycznie. Celem ćwiczeń było kształtowanie i rozwijanie świadomego spostrzegania oraz doświadczenia plastycznego w zakresie: barwy (percepcja wzrokowa jakości chromatycznych o różnych jasnościach barwy), linii (spostrożenie linii o różnych kształtach, długościach, szerokościach, kierunkach) i bryły (widzenie brył o różnych kształtach, grubościach, wielkościach).

W drugiej części eksperymentu wystąpił problem plastyczny kontrastu w poznanych jakościach wizualnych:

- dla barwy — percepcja wzrokowa układów złożonych z kontrastowych zestawień chromatycznych;
- dla linii — spostrzeganie kompozycji linii kontrastowych;
- dla bryły — widzenie kompozycji brył kontrastowych;

Trzecia część eksperymentu prezentowała dzieciom jakości wizualne w związkach relatywnych:

- dla barwy — percepcja wzrokowa jakości chromatycznych w różnych otoczeniach barwnych;
- dla linii — spostrzeganie linii w różnych otoczeniach linii;
- dla bryły — widzenie brył w różnych układach brył².

W eksperymencie wystąpiła forma wielokodowych przekazów. Za J. Brunerem wyróżniłam następujące kody:

- kody ikoniczne — doświadczenia z układami jakości wizualnych zarówno w naturze, jak i dostarczanie dzieciom pewnych wzorów percepcyjnych;
- kody symboliczne — kategorie opisowe, werbalne, dotyczące rozróżnień w zakresie jakości wizualnych;
- kody enaktywne — założone czynności manipulacyjne, związane z malowaniem, rysowaniem i rzeźbieniem.

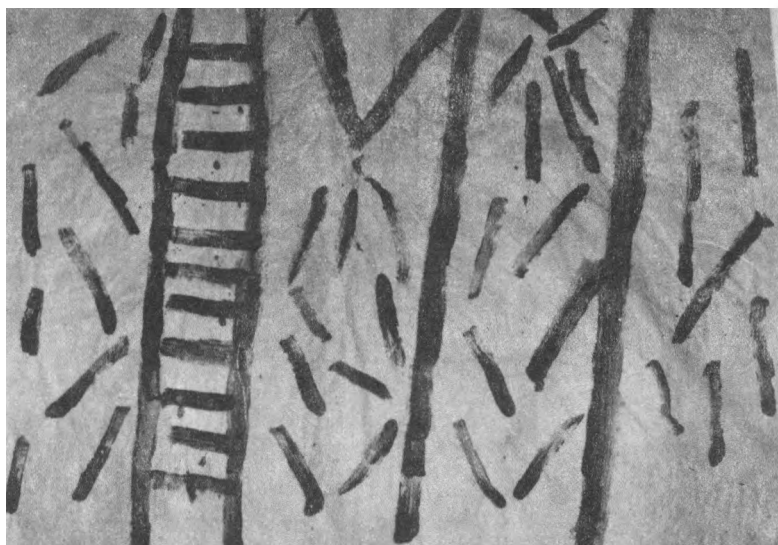
Działania plastyczne dzieci polegały na swobodnej interpretacji plastycznej spostrzeganych jakości wizualnych w przygotowanych przeze mnie wzorach percepcyjnych.

W grupie eksperymentalnej po zakończonym cyklu ćwiczeń dla danej jakości wizualnej prezentowałam dzieciom wybrane przykłady dzieł sztuki w formie przeźroczy. Zwracałam ich uwagę na to, jak artysta plastyk przedstawił problem plastyczny, który spostrzegały we wzorach percepcyjnych i przedstawiły plastycznie. Stworzyło to okazję do konfrontacji ich doświadczeń wzrokowo-plastycznych z „widzeniem” i doświadczeniem artystów.

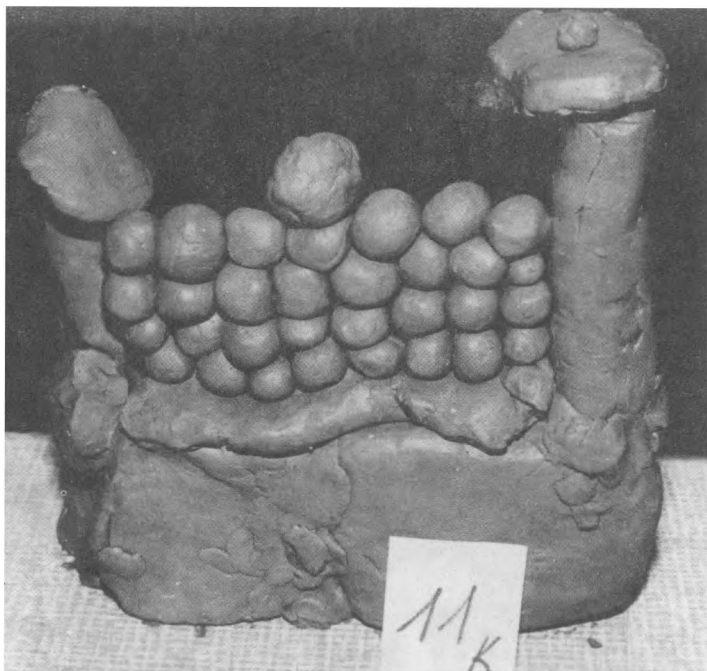
² Zwrócono uwagę na zjawiska kontrastu i złudzeń wzrokowych, których wystąpienia można było oczekiwać w tej części badań eksperymentalnych, a mianowicie kontrast nierównoczesny, kontrast współczesny i złudzenia wzrokowe.

Fot. 1. Eksperyment I, grupa eksperymentalna. Ćwiczenie 5: „Świat patyczaków”.

Fot. 2. Eksperyment I, grupa kontrolna. Ćwiczenie 5: „Świat patyczaków”.

Fot. 3. Eksperyment I, grupa kontrolna. Ćwiczenie 5: „Zamek”.

Fot. 4. Eksperyment I, grupa eksperymentalna. Ćwiczenie 5: „Zamek”.

Analizę wyników badań przeprowadziłam techniką analizy wytworów działania: prace plastyczne dzieci wykonane w czasie eksperymentu — analiza ilościowa i jakościowa prac. Są one dokumentami intencjonalnie tworzonymi przez nie.

Wskaznikami dla poszczególnych ćwiczeń były:

1. Dla ćwiczeń malarskich: liczba barw(y) zróżnicowanych pod względem waloru, nasycenia i tonu.
2. Dla ćwiczeń rysunkowych: liczba linii zróżnicowanych pod względem rodzajów, długości, szerokości i kierunków linii.
3. Dla ćwiczeń rzeźbiarskich: liczba brył zróżnicowanych pod względem rodzajów, powierzchni, wielkości, grubości i kierunków brył.

Weryfikacja statystyczna wyników badań przeprowadzona na podstawie nieparametrycznego testu istotności różnic Kołmogorowa-Smirnowa dla dwóch prób niezależnych ze skalą porządkową³ potwierdziła hipotezę o zależności między kształtowaniem percepcji wzrokowej dzieci a stymulacją ich działań plastycznych.

Zrealizowany program badań nawiązywał do ogólnych założeń pedagogiki formy, lecz w konsekwencji doświadczeń plastycznych był realizacją założeń pedagogiki ekspresji. Program ten kształtował również przeżycia estetyczne dzieci w czasie zajęć, które wpływały na ich odbiór sztuki. Zastosowany w badaniach program metodyczny jest w opozycji wobec założeń metodycznych przedmiotu „plastyka” w klasach I—III szkoły podstawowej, określających działania plastyczne dzieci według zasad realizmu. Działania plastyczne, jakie podjęto w programie eksperymentalnym, wyprzedzają właściwy dzieciom okres realizmu opisowego i przechodzą w fazę rysunku opartego na wzorze percepcyjnym — wizualnym. Postawione dzieciom zadania plastyczne były problemami plastycznymi, które rozwiązywały one samodzielnie przez kształtowanie ich percepcji wzrokowej na jakościach wizualnych. Jakości wizualne zawarte we wzorach percepcyjnych to zespoły bodźców wzrokowych. Wzory percepcyjne stanowiły zapis idei zajęć, nie prezentujący konkretnych przedmiotów znanych dzieciom. Były to kompozycje abstrakcyjne, a tym samym otwarte, dające dzieciom możliwość twórczej ich percepcji i interpretacji plastycznej.

Eksperyment dowiódł, że dzieci wykorzystały doświadczenia percepcyjne w działaniach plastycznych, a tym samym stworzyły przemyślane, interesujące i dojrzałe plastycznie kompozycje. Warto dodać, że prace plastyczne uczniów z grupy eksperymentalnej są nietypowe dla dzieci w tym okresie rozwojowym. Wykazali oni bardzo dużą wrażliwość na jakości wizualne i odpowiadające im wartości plastyczne.

---

³ Źródło: J. B r z e z i ń s k i, 1975, s.128—129.

W wyniku obserwacji dużego zaangażowania emocjonalnego i umysłowego dzieci w czasie zajęć, nasunął się wniosek, że taki rodzaj stymulacji aktywności twórczej wpływa na ich zdolność koncentracji uwagi, na ich sprawności umysłowe i manualne.

Wyniki uzyskane przez grupy eksperymentalne pozwalają sądzić, że triada: spostrzeganie — widzenie — percepcja wzrokowa to proces stopniowego uczenia się. Kształtowanie percepcji wzrokowej jako stymulator działań plastycznych, które były przedmiotem przeprowadzonego eksperymentu pedagogicznego, jest metodą kształcenia umiejętności spostrzegania analitycznego jakości wizualnych.

Rezultatem tak stymulowanych działań plastycznych dzieci w grupie eksperymentalnej była twórczość. Eksperyment stanowi podstawę do wniosku, że istnieją niewykorzystane możliwości twórcze dzieci, toteż warto stymulować ich twórczość plastyczną w toku zajęć dydaktycznych.

Przeprowadzone badania są dobrym punktem wyjścia do tworzenia nowej koncepcji pedagogicznej stymulowania działań plastycznych dzieci. Stymulacja ta „otwiera” dzieciom drogę eksperymentowania w dziedzinie problemów wizualnych i plastycznych, zapewniając im możliwość dopracowywania się własnej struktury poszczególnych jakości wizualnych. Można sądzić, że pozostanie ona nadal strukturą, odgrywającą rolę modelu zawierającego kody: ikoniczny, symboliczny i enaktywny. Dzieci będą je wzbogacały w toku nowych doświadczeń wzrokowych. Można zatem stwierdzić, że wykształcone „widzenie” jakości wizualnych dzieci będą przenosiły na przedmioty znane im i poznawane na nowo. Będzie to jednocześnie rozwijać ich percepcję estetyczną. Ponieważ percepcja wzrokowa w tak znacznym stopniu warunkuje charakter i jakość twórczości plastycznej dzieci, warto byłoby zrewidować dotychczasowy system kształcenia plastycznego. Powinien on opierać się na metodach uwzględniających psychologiczną wiedzę związków między percepcją wzrokową wzorów wizualnych, stanowiących swoiste abecadło formy, a elementami twórczości plastycznej.

Bibliografia

- Arnhem R., 1978: *Sztuka i percepcja wzrokowa. Psychologia twórczego oka*. Warszawa, WAI F.
- Baley S., Witwicki T., 1948: *Barwa, kształt, wielkość w spostrzeżeniu dzieci*. „Psychologia Wychowawcza”, nr 3/4.
- Brunner J. S., 1978: *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznania*. Warszawa, PWN.

- Brzeziński J., 1975: *Metody badań psychologicznych w zarysie*. Poznań, Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
- Gombrich E. H., 1981: *Sztuka i złudzenie*. Warszawa, PIW.
- Gregory R. L., 1971: *Oko i mózg. Psychologia widzenia*. Warszawa, PWN.
- Hebb D. O., 1949: *The Organisation of Behavior. A Neurophysiological Theory*. New York, Wiley.
- Hebb D. O., 1969: *Podręcznik psychologii*. Warszawa, PWN.
- Hochberg J., 1970: *Percepcja*. Warszawa, PWN.
- Ingarden R., 1966: *Przeżycie — dzieło — wartość*. Kraków, WL.
- Ingarden R., 1957, 1966, 1970: *Studia z estetyki*. T. 1—3. Warszawa, PWN.
- Konorski J., 1978: *Zasady neurofizjologicznych mechanizmów percepcji*. „Studia Psychologiczne” nr 9.
- Lindsay P. H., Norman D. A., 1984: *Procesy przetwarzania informacji u człowieka*. Warszawa, PWN.
- Lowefeld V., Brittain W. L., 1977: *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*. Warszawa, PWN.
- Młodkowski J., 1992: *Psychologiczne aspekty przetwarzania informacji wizualnej*. W: *Informacja obrazowa*. Warszawa, WNT, s. 421—469.
- Piaget J., 1966: *Studia z psychologii dziecka*. Warszawa, PWN.
- Strzałecki A., 1969: *Wybrane zagadnienia psychologii twórczości*. Warszawa, PWN.
- Szuman S., 1927a: *Badania nad rozwojem apercpcji i reprodukcji prostych kształtów u dzieci*. Poznań, Wyd. Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Szuman S., 1927b: *Obserwacje dotyczące tzw. synkretycznego spostrzegania u dziecka*. „Polskie Archiwum Psychologii” T. 2, nr 1.
- Szuman S., 1927c: *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej*. Warszawa, Książnica — Atlas.
- Szuman S., 1985: *Geneza przedmiotu*. W: *t e n ż e: Dzieła wybrane*. T. 1. Warszawa, PWN, s. 20—41.
- Wyburn G. M., Pickford R. W., 1970: *Zmysły i odbiór wrażeń przez człowieka*. Warszawa, PWN.
- Wygotski L. S., 1971: *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa, PWN.
- Wygotski L. S., 1978: *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*. Warszawa, PWN.
- Zaczyński Wł., 1976: *Zasady badań eksperymentalnych*. Warszawa, PWN.